

9. Szerzőnk is tudja, hogy Erasmus „*sok rejtvényt és jelképet használt*”, így lehetne akár az ő embere is: elég A BALGASÁG DICSERETÉ-ben említett Szilénosz szekrénykére utalnunk, vagy híres „*concedo nulli*” feliratú emlélmájára-impreszájára, amely attól függően, hogy melyik hagyomány szerint olvassák, sugározhat gögős öntudatot, vagy értelmezhető alázatos *memento mori*-ként. De Orosz nem dicsérni jött Erasmust.

Már korábbi könyveiben is hangsúlyozta, hogy fiatalabb éveiben neki is ki kellett tanulnia a „nézd meg mindennek a másik oldalát is”, „a sorok között olvasás” művészetét. Úgy képzeltem, hogy miközben bújócskát játszott a hatalommal, nem áltatta magát azzal, hogy bármilyen módon is hős lehetne – például A LERAJZOLT IDŐ-ben ezt írta: „*a betiltó cenzorok korában éltünk. Vagy már a cenzorok bosszantásának korában?*” A KÖVET ÉS A FÁRAÓ-ban viszont bizonyos megjegyzéseiből arra lehet következtetni, mintha a monolitnak képzelt hatalommal való szembeszegülést tartaná egyedül üdvözítő magatartásnak. Egy jellemző példa. Morus DIALÓGUS-ának egyik szereplőjét magával a szerzővel azonosítja Orosz, és az ő esetében dicséri a burkolt, áttételes fogalmazást: „*Semmi önsajnálát. Semmi vértanúi hivalkodás. És semmi gyávaság. Ha félt valamit, az maga a mű. Megpróbálja minél jobban kódolni, minél több álcával takarni...*” (54.) A DIALÓGUS másik alakjához, „maszkjához” kapcsolt Erasmusról viszont ugyanazzal a lélegzettel azt mondja: „*valószínűleg hajlandó lett volna a jó lelkiismeretet ideiglenesen hátrébb sorolva meghajolni az erő előtt. Szerencsére jó sorsa egy életen át megkímélte az ilyesféle nyílt színvallásoktól. Ő fogalmazta meg: két állítás közül igaz lehet mindkettő, még ha tökéletlen elménk nem is képes egyszerre befogadni őket*”. (54.)

Ha jól értem, Orosz szerint az egyik alakoskodása igazából kiállítás (még a „magánember” sem hódol be a hatalomnak, nemhogy a „közéleti szereplő”), míg a másik csak lapítani akar. Morus álcája mögött pontosan érzékelhető, mihez tartja magát, csak kénytelen burkoltan fogalmazni, hogy ne foghassák szaván, míg Erasmus kiismerhetetlen, *csupa* álca. Kérdés, ez a szétválasztás nem erőltetett-e, nem éppen azokra az árnyalatnyi különbségekre nincs-e tekintettel Orosz, amelyeket Erasmus oly fontosnak tartott, és a szétválasztás, az ilyesfajta „vagy-vagy” nem eleve az előbbi típus hozzáállását tükrözi? Nem lehet, hogy még Morus magatartását sem érti teljes mélységében Orosz? Ha *direkt módon* nem is stilizálja hőssé Morust, Erasmus ilyesfajta, aligha egészen méltányos beskatulyázásával mégis mintha ezt tenné. Morus tiszta ember volt, de nem hiányzott belőle a rendíthetlenség göggye; North egyetlen szikár mondatával is plasztikusan állítja elének alakját, amikor azt írja róla: „*Saját erkölcsi értékét sohasem becsülte alá.*” (North, 234.)

Azt is elképzelhetőnek tartom persze, hogy Erasmus tényleg csak „maszk” Orosz szemében, és egyszerűen annyi történt, hogy nem egészen szerencsés nevet

adott egy típusnak, amelyet tapasztalatból, a szocializmus éveiből ismer.

10. Ugyanis a kiszámolt csillagegyüttállás, a megadott óra egyaránt sikerrel és veszélyel terhes. Ami annyit jelent, hogy Henrikre (és Dinteville-nek) kifejezetten a többszörösen is szimbolikus 1533. nagypéntek délután 4 óra kellett. „*Meg lehettek győződve róla, hogy... a negatív hatásokat megfordítja... az a soha vissza nem térő pillanat, amelyet a Megváltó ad hozzá a számításokhoz.*” (Persze az olvasóban felmerül a kérdés, miért kellett egyáltalán az adott nap, óra, perc horoszkópját megcsináltatniuk, ha úgyis hittek a Megváltó erejében.)

11. Orosz kiemeli, hogy az eldöntetlenség nagyon fontos eleme a festménynek, hangsúlyozza például a mérleg „motívum” fontosságát: az anamorforitikus forma úgy nyúlik keresztbe a képen, mint egy mérleg, jelezve, hogy „a halál mindent kiegyenlít”, a két követ mintha megmérte, az alsó polc nyitott könyvében a „*dividiert*” kifejezés olvasható (24.). Másrészt egy-egy motívum láthatólag több mindent is jelenthet, mindenesetre Orosz nem egynek több lehetséges értelmét is megmutatja, illetve elfogadni látszik. Ilyen például a függöny, amely, mint megtudjuk, „*valami mögöttesre utalhat*”, egyszersmind unalmassá teszi a kompozíciót (11.); esetleg arra, hogy van „*odaát*”, amelyet azonban nem érthetünk meg (23.); „*az eltűnőben lévő feszület*” a függöny mögött annak jelzése lehet, hogy a festő érdeklődésének fókuszából fokozatosan eltűnnek „*a vallási motívumok*” (66.); de egyfajta idézetként is felfogható: amikor Aquinói Tamás felkereste Bonaventurát, furcsállotta, hogy néhány könyvön kívül csak egy koponyát lát a dolgozóasztalon; erre vendéglátója elhúzott egy függönnyet, és a mögötte álló feszületre mutatott: „*íme, ez az én könyvtáram!*” (80.)

Balogh Tamás

„...ÖRÖKKÉ HÚ ADOLFOD”

Deák Ágnes: *A koronás Wargha (Egy kettős ügymök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában) Akadémiai Kiadó, 2010. 256 oldal, 3400 Ft*

„[C]zélom pedig különöseben az vala, hogy élő példával, és a példák egyik iszonyúbbikával figyelmeztessem ifjainkat, menyire szükség, hogy a csaboknak, mellyekkel annyian olly korán és olly gyakran találkoznak, erős férfiuu keblet szegezzenek ellene, mert a bűn útja annyira sikamlós, hogy a ki csak egy lépést tesz is rajta, elveszti uralmát önmaga fölött, s nem is gyanítja meddig fog ragadatni.” 1847 áprilisában

ezzel az intő tanulsággal kommentálta az Ipar-egyesület (és vele Kossuth Lajos) hű orgánuma, a Hetilap a Magyar Kereskedelmi Társaság háromezer forintjával külföldre szökött ifj. Szabó Pál botránys esetét. A fenti sorokat a lap szerkesztője, Wargha István jegyezte, akiből alig pár esztendővel később a korszak egyik legeredményesebb titkosrendőrségi ügynöke, denunciánsa és delátora vált – rövid úton beigazolvva citált tézisének elszomorító igazságát. Az ő pályafutásának, nyilvános, magán- és titkos életének lehetőségig teljes felderítésére vállalkozott kötetében Deák Ágnes: rokonszenves mértéktartással, az ítélkezői szerepet elutasítva s egyszerűen szándéktalanul a kollegialitás és a kutatói ethosz szép példáit is elének vonultatva. Mert hogy a történészi szerző egyetlen szempillantás erejéig sem látszik kacérkodni a jelenkori párhuzamok és allúziók kiemelésének – erőszakolt, ám annál csábítóbb – lehetőségével, amiként kutatói rekonstrukciójában sem kíván kategorikus álláspontot kifejezni olyan esetekben, ahol a források hiánya vagy éppen egymásnak ellentmondó jellege eldönthetetlennek mutatja a hányatott sorsú értelmiségi életének egy-egy leánykolt pontját, motívatlanul tetsző döntését, váratlan fordulatát. Az így elkészült munka tehát már jó előre lemond a nagy általános következtetésekről s pláne a rekonstrukcióban olykor a források fölé tornyosuló történelmi koncepció érvényesítéséről, ám annál izgalmasabbnak mutatja a tények feltárásának, a mozaikok összeillesztésének, ha nem is abbra-, de kétségkívül aprómunkáját. Deák Ágnes továbbá az ítélkezéstől, a XIX. századi bukástörténet erkölcsi dimenzióinak mértéken felül való taglalásától is bölcsen megtartóztatja magát s ezzel egyszersmind olvasóját is, ami ugyancsak érdemben gyarapítja történelmi detektív munkájának közbecsét. S végezetül lábjegyzeteinek egész sorában lelkiismeretes köszönetnyilvánításai révén teszi alighanem akaratlanul is érzékletesé a történelmi céhen belül még örömdetesesen kimutatható kollegiális összedolgozás tényét, az egymás kutatásait önzetlenül adatokkal kiegészítő szakemberek vonzó tudományos rezervátumát.

A kötet antihőse, Wargha István (1808–1876) sok szempontból és jó ideig egészen tipikus beltagja volt a reformkor feltörekvő nemzedékének, az értelmiségi szabad pályákon érvénye-

sülni próbáló, író és politizáló első nagy gardának. A hazai kisdedovás egyik elméleti és gyakorlati élharcosaként (így egyebek közt a „*Nosza rajta jó gyermekek...*” kezdetű gyermekversike szerzőjeként), az Akadémia levelező tagjaként, az Iparegyesület vagy éppenséggel a Nemzeti Kör tisztségviselőjeként, agilis lapszerkesztőként, Bezerédj István, majd azután Kossuth Lajos bizalmas elvtársaként s végül 1848-ban a király személye körüli minisztérium hivatalnokaként, ha nem is modellértékű, de azért többtucatnyi más életúttal erősen rokonítható pályát futott be Wargha. Az sem tekinthető éppenséggel példátlanul, hogy Wargha élete jószerint állandó pénzügyi zavarok közepette telt, s hogy családi helyzete, házasságon kívüli nőügye és kártyakedvelése már 1848 előtt csődbe jutatta az ambíciózus férfiút, akit e korban sokan Kossuth „táskahordozója” gyanánt azonosítottak. De még csak annyiban sem egyedülálló Wargha pályafutása, hogy a szabadságharc bukását követően igen hamar nem csupán a titkos hazafiúi szervezkedésekhez csatlakozott, de ezzel párhuzamosan, 1851-től rendőrségi informátorként is szorgosan tevékenykedett. Hiszen jóllehet, 1867 után sok mindenre fátylat vetett a korabeli nyilvánosság, ám azért néhány titkosügynöki múlt már az akkori szűkebb közvélemény előtt is tudottá vált, s persze a történettudomány azóta is előhordott több hasonló esetet: legyen elég e helyütt csupán Frank Tibor nagyszerű Zerffy-pályaképére utalnunk. Mégis, Wargha informatori pályafutása teli van érdekfeszítő mozzanattal: kezdve példátlan ügynöki eredményességén (Noszlopy Gáspárék feladása vagy épp a Szemere által 1849-ben Orsova környékén elrekkentett Szent Korona előkutatása, mely akciónak Wargha megbélyegző melléknevét köszönhetette), folyamatos pénzhéségén (mely még arra is rávitte, hogy feljelentés helyett inkább személyesen végezze a Kossuth-dollárok terjesztését) s korántsem melleleg mindhalálig kitaró őszintétlenségén. Wargha ugyanis, akit Londonban éppúgy utolért a megalapozott gyanú, mint idehaza, még a legszűkebb környezetének is hazudott. Lányainak például ilyen tírásával panaszolva saját, örökkön nemes magatartásának gyászos következményeit: „*Ha fiúk volnátok, szomorú tanulságot vehetnétek szegény apátok éltéből, melynek sarkalatos hibája volt, hogy az elveikért jólétet, a következetességért nyugodalmat,*

a párhúségért mindent áldozott...” S hogy a földi pályáját nagyváradi főjegyzőként bevégző öreg áruháznak mennyire vérévé vált a félrevezetés és a misztifikáció, azt a helyi lapban megjelent nekrológ bizonyíthatja, amelyben Wargha tán legproblematisabb tíz esztendejéről ez a – nyilván még saját terjesztésű – valótlanítás volt olvasható: „*mely idő alatt, több nagy ház megbízásából, utazásokat tett India és Chinába*”. Az időse férfi egyébiránt még a kiegyezést követően, immár Nagyváradon rezideálva is tovább folytatta sajtólevelezésnek álcázott informátori működését, s a leépítéstől amúgy okkal rettegvé imígyen kérlete leveleinek címzettjét, „*Carl*”-t: „*Szeretetem irántad nem mai keletű. Húsz egész éven át bizonyított már veszélyek, önfeláldozásra való készség közepette. [...] a Ház ura nem volna hajlandó nyomorult helyzetemre tekintettel lenni? Közbenjárásod bizonyosan nem maradna meddő. A Te örökké hű Adolfod.*”

A mikrotörténet egyik alapfelismerése, hogy a deviáns életpályák, a törvénnyel összeütközésbe került hajdanvolt alakok sorsának kikutatása szélesebb és mélyebb betekintést kínál a történelem számára a múlt adott korszakába. Hiszen az ilyen – forrásértékű iratokkal gazdagabban ellátott – példák a normaszegések esetein keresztül feltárják magát az uralkodott normarendszert is, s egyúttal a korabeli valóság olyan részleteibe is bepillantást engednek, amelyek egyébként váltig homályban maradnának. Ha Deák Ágnes mintaserű kutatómunkáját ebből a közelítésből vizsgálánánk, úgy olyan adalékok felbukkanását kell láttatoznunk, mint amilyen például a gyanú és a köztisztelet, de legalábbis a társaséleti aktivitás meglepő egymásmellettisége vagy mondjuk az eszményképtől (jelen esetben Kossuth Lajostól) való, többé-kevésbé kényszerű eltávolodás szublimáló gesztusrendszere. De legalább ennyire érdekes, ha talán nem is reveláló az 1849-es bukást követő szervezkedések véresen komolytalan s egyúttal félreismerhetetlenül pszichotikus jellege, amely még Kossuthot is ilyen állásfoglalásokra ragadta: „*Magamban csak magamban koncentrálok minden szálakat, mert hogy én meg nem csalom e nemzetet: hogy sem Monk, sem Napoleon, sem Görgey nem leszek, azt tudom, de más szívembe nem látok. Azért magam fogom a sereget vezetni; magam végzem a kormányzói és fővezéri kötelességeket, míg a haza megleszen mentve...*”

László Ferenc

FÉLELEM A VALÓSÁGTÓL

Barna Dávid: Egy magyar regény
Libri, 2011. 170 oldal, 1990 Ft

Barna Dávid első regénye Móricz Zsigmondról szól: ennek a látszólag helytálló mondatnak nagyjából mindegyik szava problémás. A (kis)regény, úgy tűnik, nem Barna Dávidé; a kritikások között legalábbis a könyv megjelenése után azonnal konszenzus született arról, hogy az ismeretlen és rejtőzködő alak nem is létezik, egy saját nevén is publikáló szerző álnevéről van csupán szó – ezt pedig, Papp Sándor Zsigmond által idézett szavai szerint legalábbis (HA KÉT ÉLETEM VOLNA. Népszabadság, 2011. február 1.), Barna Dávid maga is megerősítette. Ebből következően igen gyakran előkerülő érv: túl profi első kötetnek, kissé komikus is, hiszen eme logika alapján mondjuk a PRAE vagy A LÁTÓGATÓ vagy a SÁTÁNTANGÓ szerzői mind rutinosabb frók alteregói lehetnek volna csak. – Bár mindez ma, mikor a magyar íróknak több évtizede munkaköri kötelességük szinte álneves írássok kiadása, önmagában véve nem is annyira izgalmas mártalán.

De mi a helyzet Móricz Zsigmonddal, akinek neve ugyan csak egyetlen alkalommal fródik le a kötetben, azt a mondatot azonban, amelyekben igen, a könyv hátsó borítójára is kimásolták? Móriczról sokáig azt volt szokás elmondani, hogy ő a XX. századi magyar irodalom legnagyobb halottja, akit kifosztott és olvashatatlanná változtatott az idő; manapság pedig azt, hogy az ő életművének újraolvasási és újrapozicionálási kísérlete jelenleg az egyik legmarkánsabb irodalomtörténeti mozgolódás. Akár azt mondhatnánk tehát, hogy Barna Dávid regénye természetes része annak a folyamatnak, amelynek során Móricz lassan újra beúszik látóterünkbe – a képet azonban komplikálja, hogy a szerző könyve első oldalán elnézést kér, amiért regényt, nem pedig történeti munkát írt, majd története szereplőit és történéseit egyaránt a képzelet szülötteinek nevezi. Hiába egy Móricz Zsigmond nevű író tehát a regény főszereplője, aki 1936 szeptemberében ebben a szövegben is megismerkedik a Ferenc József hídon egy öngyilkosságra készülő lánnyal, akit később örökre is fogad – ez a Móricz, köti lelünkre a kis előszó, nem az a Móricz, a lány